

УДК 94(477):82-92(470+571)"2012/2017"

Людмила Іваннікова

СУЧАСНІ ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ СТУДІЇ ПРО УКРАЇНЦІВ РОСІЇ: ВІД БАШКОРТОСТАНУ ДО АЛТАЮ

У статті йдеться про наукові дослідження традиційної культури та публікації фольклору українців Башкортостану, Воронежчини, Кубані, Західного Сибіру, Алтайського краю. Авторка докладно аналізує відомі їй публікації на цю тему, здійснені впродовж останніх років, зокрема, зосереджує увагу на публікаціях, які стосуються історії науки, календарних та родинних обрядів і звичаїв, збереженості фольклорної традиції.

Ключові слова: історія фольклористики, регіональні дослідження фольклору, україніка, українська діаспора в Росії, календарні звичаї та обряди.

The paper is about the scientific studies of traditional culture and folklore publications of the Ukrainians of Bashkortostan, Voronezh region, Kuban, Western Siberia, Altai krai. The authoress analyzes in detail known published works on this subject, realized in recent years. In particular, attention is paid to the researches concerning the history of science, calendar and family rites and customs, preservation of folklore tradition.

Keywords: Folkloristics history, regional studies of folklore, Ukrainian studies, Ukrainian diaspora in Russia, calendar customs and rites.

В останні десятиліття ХХ та на початку нинішнього століття значну увагу приділяли українській діаспорі західних країн, зокрема Європи (Польщі, Словаччини, Франції, Великобританії), Америки, Канади, Мексики, Аргентини, Бразилії, Австралії. Однак мало вивчають українські науковці культуру східної діаспори, яка проживає на території Росії і має не менш давню і трагічну історію. Проте це – одна з найбільших українських

діаспор у світі. Та що стосується збереження традиційної культури і фольклору, наразі залишилися певні локальні осередки, де ще можна зафіксувати українські пісні, обряди (зокрема, календарні та весільні), світоглядні уявлення, вірування, традиційні елементи матеріальної культури. До таких густонаселених українцями регіонів належать т. зв. «Малиновий Клин», тобто південь сучасної Росії – Кубань, Дон, Ставропілля. Т. зв. «Жовтий Клин» – це Нижнє Поволжя (Астраханська, Волгоградська, Саратовська та Самарська області), Південний Урал. «Сірий Клин» – землі Південно-Західного Сибіру та Північного Казахстану (південь Омської та Новосибірської областей, деякі райони Алтайського краю, Кустанайська, Уральська та Актюбінська обл. у Казахстані). І нарешті «Зелений Клин», тобто Приамур'я і південна частина Далекого Сходу (Приморський та Хабаровський край, Амурська область), де у 1917–1922 роках існувала Українська Далекосхідна Республіка. Ми вже не говоримо про південну частину Курської та Воронезької областей [7, с. 23–25] ¹.

Не можна не згадати той факт, що 1990 та 1991 років у межах проекту РАН – багатотомного видання «Памятники фольклора народов Сибири и Дальнего Востока» – спільно з російськими та білоруськими вченими українські фольклористи Галина Довженок, Степан Мишанич, Григорій Дем'ян та Василь Сокіл провели дві фольклорних експедиції до Приморського краю та на Далекий Схід у райони розселення українців. 2000 року Г. Довженок разом з В. Гацаком взяла участь в експедиції до Пензенської області, де проживають переселенці з України. Матеріали всіх трьох експедицій зберігаються в Наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ НАН України, частину їх опублікував Василь Сокіл у виданні «Народні пісні українців Зеленого Клину в записах Василя Сокола» (Львів, 1999) з ґрунтовною передмовою та коментарями. Експедицію до Західного Алтаю (Чутуєвський і Дальнореченський райони) з додатком записаних нею пісень докладно описала Г. Довже-

нок у статтях «Аспекти сучасного побутування українського фольклору на Далекому Сході» [5, с. 156–176] та «За піснями на Далекий Схід: експедиційні нотатки» [6, с. 54–63] (До слова, 2011 року у Владивостоку вийшов друком енциклопедичний довідник «Зелений Клин (Український Далекий Схід)» в упорядкування історика В'ячеслава Чорномаза).

Та все ж головне завдання збору, публікації та вивчення фольклорно-етнографічних матеріалів про переселенців з України та їхніх нащадків лягає на плечі місцевих краєзнавців та дослідників із культурно-освітніх і наукових установ того чи іншого регіону. Та чи відомі їхні видання в Україні? На жаль, інформацію про це доводиться збирати по крихті. Тож мета нашої статті – зробити хоча б стислий огляд виявлених нами студій із російської фольклористики та етнології за останні 10–12 років, які безпосередньо чи опосередковано стосуються українистики.

Однією з найпотужніших в українознавчому плані та найбільш контактних з Україною була й залишається **Кубань**. І перше місце належить публікаціям відомого українця із Краснодару, професора **Віктора Кириловича Чумаченка** (1956–2017). На ниві фольклористики та етнографії він працював переважно як історіограф, відкриваючи невідомі сторінки життєписів та епістолярної спадщини кубанських та українських фольклористів, етнографів, етномузикологів, істориків і культурних діячів. Науковій спадщині В. Чумаченка та його життєпису ми присвятили окремі статті [12; 13], про це ж йдеться й у нашій рецензії на останній, XVIII випуск «Дикарівських читань» [14, с. 278–289].

Справді важливим і унікальним джерелом відомостей про українців Південної Росії (Донщини, Кубанщини і Ставропілля) був науковий збірник матеріалів щорічної науково-практичної конференції, започаткованої 1995 року кубанськими вченими з нагоди 140-річчя з дня народження Митрофана Дикаріва під назвою «Итоги фольклорно-этнографических

исследований этнических культур Кубани (**Дикаревские чтения**)». Розгорнуту статтю про це унікальне видання та повну бібліографію українознавчих матеріалів, опублікованих там, ми підготували до друку. Тут лише зазначимо, що протягом 1995–2014 років було організовано 18 конференцій і видано 18 збірників її матеріалів (вип. 1–18, 1995–2017), упорядниками яких свого часу були етнограф і фольклорист із Краснодару Михайло Васильович Семенцов (1964–2016) та історик Олег Володимирович Матвеев. Тут є публікації та дослідження архівної й наукової спадщини українських діячів Кубані (М. Дикарєва, В. Мови, С. Ерастова, О. Кошиця, О. Півня та ін.), статті з історії фольклористики й етнографії, з історичного краєзнавства Кубані і Донщини тощо. А оскільки метою конференції було підбиття підсумків фольклористичних, етнографічних, історико-краєзнавчих, етнолінгвістичних експедицій за попередній рік, то переважна більшість статей ґрунтується саме на сучасних польових записах і висвітлює найважливіші сфери функціонування традиційної культури різних етнічних груп Північного Кавказу, насамперед козачих спільнот, зокрема й українського населення Кубані, Донщини, Ставропольського краю. Автори статей цілеспрямовано чи опосередковано досліджують українські елементи в обрядовій культурі, побуті й фольклорі як запорозьких, азовських, чорноморських, так і донських, терських, некрасовських, хоперських, гребенських, уральських, забайкальських козаків, взаємопроникнення різних культур від давнини і до сьогодні.

Предметом багатьох студій виступають сучасне побутування фольклору, усна історія, матеріальна культура, природокористування. Приміром, низка статей М. Семенцова присвячена народній медицині, народним знанням, лікувальній та військовій магії кубанських козаків. Про ритуал проводів на службу кубанських, донських і некрасовських козаків йдеться у статтях М. Семенцова та С. Черніцина. На українському матеріалі базуються розвідки М. Бондаря, С. Жиганов-

вої, С. Рибко, М. Семенцова, Т. Рудиченко, В. Вороніна, І. Бабенка, М. Риблової, що стосуються календарних та родинних обрядів і звичаїв, світоглядних уявлень і вірувань, міфології, демонології. Різдвяні та новорічні свята, весняні хороводи, Трійця, Купала (обряди кумлення, водіння комара, потоплення Марени), престольні празники, традиційні розваги (кулачні та паличні бої), соціалізація дітей і підлітків, молодіжні субкультури, сімейні традиції, звичаєве право, народна педагогіка, народний козацький етикет, харчування козаків та багато іншого стали предметом дослідження цих учених. Статті С. Черніцина, В. Колесникова, Л. Маленка, Б. Фролова, А. Ярового, Т. Власкіної, М. Риблової, В. Кляус, К. Белецької та ін., що характеризують історію, етногенез, матеріальну й духовну культуру різних козацьких груп, базуються як на архівних документах, так і на сучасних експедиційних записах.

Загалом публікації в «Дикарівських читаннях» надають можливість вивчення культурних взаємовпливів українців та інших етносів Північного Кавказу. Істотним недоліком окремих статей можна вважати лише те, що їх автори тенденційно уникають вживати етнонім «українці», замінюючи його загальними «славянское население», «казачье население» або «православное население», немає вказівок на те, що записи зроблені від етнічних українців, хоча очевидно, що статті ті ґрунтуються на українському матеріалі, що засвідчено цитатами з розповідей респондентів чи фольклорних текстів, а також народні номінації свят, обрядових страв і ритуальних предметів на кшталт «Кутья», «Голодна кутья», «вечеря», «взвар», «кендюх», «холодец» «гильце», «лежень», «дружко» тощо...

Окремі фольклорно-етнографічні студії про українців Кубані можна виявити і в матеріалах конференції «Кубань-Украина. Вопросы историко-культурного взаимодействия» (вип. I–VII, 2006–2013 рр.), організованої спільно кубанськими та українськими вченими. Це статті В. Чумаченка, Н. Супрун-Яремко, С. Самовтор, В. Задунайського, Л. Мартиненко,

С. Жиганової, М. Семенцова, Н. Гангур та ін. За браком обсягу статті ми не можемо зупинитися на цих розвідках, зазначимо лише, що Наталія Гангур – авторка фундаментальної монографії «Материальная культура кубанского казачества» (Краснодар, 2009) та низки статей про народне декоративно-прикладне мистецтво кубанських українців.

Сучасному побутуванню фольклору українців Кубані присвячена низка статей кол. співробітниці Краснодарського університету культури і мистецтв, авторки монографії «Народная культура славян Кубани (конец XVIII – начало XX века)» (Краснодар, 2005), доктора історичних наук Валентини Іванівни Чурсіної. Тут обмежимося лише їх коротким переліком, який люб'язно надав нам пан Анатолій Авраменко. Це статті «Эволюционные изменения в фольклоре славян Кубани (конец XVIII – начало XXI в.)» («Культурная жизнь Юга России», Краснодар, 2003, №3 (5), с. 35–36); «Динамика этнокультурных традиций восточнославянского населения Кубани» («Донецкий вестник НТШ», Т. 5, Донецьк, 2004, с. 468–473); «Особенности семейного фольклора славян Кубани» («Культурная жизнь Юга России», 2008, № 2 (27), с. 27–30); «Динамические процессы в семейной обрядности черноморских казаков и их потомков» (Кубань-Украина: вопросы историко-культурного взаимодействия, вып. 3, Краснодар, 2008, с. 123–132) тощо.

Традицію продовжує упорядкований О. В. Матвеевим науковий збірник на пошану професора М. І. Бондаря «Фольклор и этнография народов Юга России и Северного Кавказа» (Краснодар, 2019) [20].

Професор Микола Іванович Бондар – дослідник традиційної культури кубанських козаків та інших етнічних груп Кавказу, директор Науково-дослідного центру при Кубанському козакому хорі. Він – організатор і керівник (з 1973 р.) щорічної Кубанської комплексної фольклорно-етнографічної експедиції, засновник архіву аудіо та відеозаписів, здійснених у кубанських станицях. Великий авторський колектив

під керівництвом М. Бондаря написав фундаментальне дослідження «Очерки традиционной культуры казачества России», опубліковане в Краснодарі (т. 1, 2002, 590 с.; т. 2, 2005, 632 с.). Тут є розділи, присвячені українським козакам (автор історик Анатолій Авраменко). М. Бондар – автор монографії «Календарные праздники и обряды кубанского казачества» (1999, 2011), укладач і науковий редактор багатотомного видання «История, этнография и фольклор Кубани (Материалы Кубанской фольклорно-этнографической экспедиции)» (наразі вийшло чотири томи: т. 1, Кореновський район (Краснодар, 2015); т. 2, Горячеключевський район (Іжевськ, 2016); т. 3, Усть-Лабинський район (Майкоп, 2018); т. 4. Темрюцький район (Краснодар, 2019).

Зупинимось на впорядкованому О. Матвеевим збірнику. Деякий українознавчий матеріал знаходимо в історіографічній статті О. Матвеева «Из истории этнографического краеведения на Кубани: Федор Фролович Арканников» [15], присвяченій краєзнавчій діяльності автора історико-етнографічних описів станиць Миколаївської і Баталпашинської та м. Темрюк². О. Матвеев не акцентує на цьому, однак, за його свідченням, у нарисі станиці Миколаївської, де народився етнограф, докладно описані календарні звичаї: колядування на святаки, Масниця, Великдень і пасхальні поминання померлих, вечорниці та «вулиця» [15, с. 141–142]. На конкретних польових матеріалах базуються ще три статті Ф. Арканнікова)³ Завдяки просторому цитуванню О. Матвеева, що загалом характерно для цього автора, дізнаємось про цікаві вірування й ритуали, що їх зафіксував етнограф. Приміром, у статті «Знахари и святоши среди простого народа» Ф. Арканніков описав ірраціональні методи народного лікування, подав низку замовлянь, зокрема й поширених у військових спільнотах Кубані та Донщини ритуальних практик (замовляння від кулі, шаблі) [15, с. 147–148]. У статті «Вода, исцеляющая недуги» наведено вірування хоперських козаків станиці Баталпашинської про

цілющі властивості води, набраної опівночі на Богоявлення. Розповідь про це типологічно споріднена з легендами про пошуки цвіту папороті в купальську ніч: «Ровно в полночь, как уверяют очевидцы, вода в реке останавливается, и вот в этот-то момент берут ее в посуду и отправляются домой, творя по дороге различные молитвы, так как нечистая сила в образе разных животных преследует несущих воду» [15, с. 136]. Цікаві уявлення мешканців станиці Миколаївської про смерть, яка показується людям у вигляді вершника на білому коні або жінки в білій одежі [15, с. 141] (подібні уявлення зафіксовані нами у 80-х роках на Хмельниччині). Стаття О. Матвеева побудована на архівних джерелах.

У цьому ж виданні багата на першоджерельний матеріал стаття Антона Зудіна «Свадебная обрядность станицы Некрасовской Усть-Лабинского района Краснодарского края» [11], яка стала підсумком багаторічних експедицій до цього регіону. Вона фактично репрезентує українське весілля, записане в станиці лінійних козаків. І хоч автор запевняє, що в основі обряду – метропольні традиції південноросійських губерній, і що український вплив на формування локальної традиції був мінімальним, а записане весілля є не що інше, як «линейная разновидность кубанской свадьбы» (?) [11, с. 227, 251], та сам опис весілля переконує нас у протилежному: насправді в ньому домінують українські елементи. Це і передвесільні обряди (сватання, «розглядини», запрошення на весілля), і процес випікання короваю (шишок, «лежня») та прикрашання його калиною, вбирання «гільця», весільний поїзд, перейма на воротях і на дорозі, обдарування молодих та запис дарів на стінах, трансформований обряд «комори» тощо. Особливо яскраві елементи весілля, пов'язані з демонстрацією невинності нареченої, рядження, купання батьків та розбивання макітри на животі свекрухи / теці, викрадання / збір курей на заключну вечерю тощо. Такі обрядодії виконують практично на всій території України. Але найпевнішим свідчен-

ням «українськості» записаного весілля залишаються номінації його персонажів та атрибутів, а також цитовані уривки з пісень. Ось перелік «весільних чинів»: «дружко, сват, сваха, дядька, подсвашка, свашка, старший боярин, боярин, дружок, шахвер, старшая дружка, дружка, подружка, меньшая дружка, подстаршая дружка» [11, с. 234]. Неспростовним доказом стають і тексти українських весільних пісень, адаптовані в російськомовному середовищі. Досить навести декілька цитат: «Ой печка гагоче, каравайчика хоче»; «Наши подушки рясны, всем людям прекрасны»; «Ой сестрицы-подружки, несите подушки»; «Ой ходила Надюшка по крутой горе, увидела утицу на тихой воде»; «Пусти свату в хату, нас тут не богато»; «Татарин братец, татарин, отдал сестру задаром»; «Ой над хатой вышня, штоб маменька вышла»; «Загрибай, мати, жар, жар, когда тебе дочки жаль, жаль»; «Выйди-ка, маменька, погляди, чего тебе бояре привезли»; «Не бойся, маты, не бойся, в червонны чоботы обуйся» тощо [11, с. 232, 234, 238, 240, 241, 242, 243, 245, 248]. Тут уже йдеться про об'єктивність наукової оцінки зібраного матеріалу. Насправді стаття А. Зудіна має незаперечну цінність для науки і варта особливої уваги етнографів. Адже за таким вичерпним описом цікаво спостерігати процес злиття двох усних традицій – російської та української. До російських елементів обряду належать, наприклад, голосіння нареченої рано в день весілля, яким вона будить матір, або ж на могилі матері, якщо вона сирота, купання в бані з метою очищення та ін. [11, с. 238–240]. Але при цьому не зафіксовані українські обряди вінкоплетення та розплітання коси. Контаміновані також ритуали сватання, дівич-вечора тощо. Автор зафіксував паралельні російські та українські назви усіх обрядодій. Для їх ілюстрації звучать і російські, й українські весільні пісні. Висновок один: об'єктивна оцінка будь-якого фольклорного явища, зафіксованого на певному культурному пограниччі, справа досить складна і вимагає глибокого знання метропольних традицій, як російської, так і української.

Надзвичайно цінна стаття кандидата мистецтвознавства, доцента Краснодарського університету культури Світлани Жиганової «Традиции и судьбы казаков станицы Вышестеблиевской по воспоминаниям ее коренной жительницы Марфы Степановны Черненко» [9]. Це – прокоментована публікація фрагментів інтерв'ю з кубанською козачкою, рід якої походить із запорожців. Етнографічну інформацію оповідачка передає в контексті історичному і біографічному. Самобутньою українською мовою М. Черненко розповідає про історію свого роду та сім'ї, історію, традиційний уклад життя, матеріальну культуру, календарні обряди і звичаї кубанських козаків, про функціонування пісенної та голосильної традиції, про голод 1933 року на Кубані. Характеризуючи багатий, безцінний репертуар народної виконавиці, С. Жиганова завершує статтю афористичним висловом Марфи Степанівни: «Нас гнулы, а мы всьоравно повылазылы, и опять мы живём!» [9, с. 298].

Варте уваги наукове видання «Фольклорно-этнографические материалы из архива Русского географического общества XIX века по **Воронежской губернии**» (Воронеж, 2012), підготовлене до друку викладачами та студентами Воронежського державного університету. Тут уперше опубліковано 14 рукописів із архіву РГТ, автори яких воронезькі священики, учителі, поміщики, тобто етнографи-аматори. Записи зроблено в середині XIX ст., фактично це – перші в історії науки записи фольклору та етнографічних матеріалів з цього регіону. Тож і цінність їх особлива, зокрема, це стосується календарних і родинних обрядів та звичаїв, описів народного побуту, а також діалектологічних матеріалів, уміщених у збірнику. Як повідомляв свого часу Дмитро Зеленін, із 48 етнографічних рукописів, що надійшли до РГТ з Воронежчини, 12 описують українське населення і ще в чотирьох є відомості про українців [21, с. 5]. Частину з них (14) опубліковано в цьому виданні. Це «Обыкновения малороссиян Бирюченского уезда, смежного с Валуйским» І. Снісарева [21, с. 73–98], «Этнографиче-

ские материалы из Воронежской губернии» Михайла Веневітінова [21, с. 167–239], «Малороссийские песни, собранные в Воронежской губернии города Острогожска» [21, с. 280–290] та «Малороссийские песни, собранные в Воронежской губернии» [21, с. 290–299] Н. Вариводи. Є ще низка рукописів, у яких міститься українознавчий матеріал.

Як видно з вищесказаного, найбагатше зібрання М. О. Веневітінова. Воно вміщує 45 українських необрядових пісень та 6 весільних [21, с. 180–200; 21, с. 204–206], одну псалму (власне, на Україні вона побутує як колядка: «Як шла Марія лугом-берегом» [21, с. 209] (тут ми не враховуємо канта Димитрія Ростовського «Ісусе мій прелюбезний, сердцу сладосте» [21, с. 203]), чотири замовляння [21, с. 216–217], вісім примовок [21, с. 219], 25 загадок [21, с. 221], шість казок [21, с. 223–239].

Пісні мають дещо редукований характер (серед них побутові, чумацькі, про кохання, жартівливі, солдатські). І структура вірша, і лексика, і образна система та зміст зазнали сильного впливу російського фольклору. Тут доречно буде зауважити, що значно повніші й поетичніші пісенні зразки записані Н. Вариводою в Острогозьку. Ці тексти практично позбавлені іноетнічних впливів. Серед острогозьких пісень значний процент пісень літературного походження, а також сороміцьких, які мають чисто народний характер [21, с. 280–299].

Записи казок М. Веневітінов зробив 1871 року російською мовою, хоч це варіанти до українських (у деяких казках, наприклад, «Калина ученый» [21, с. 228–235], персонажі розмовляють українською мовою), у всіх текстах присутній український гумор і колорит.

Оригінальні традиції святкування Нового року, Богоявлення, Масниці та Різдва з описом рецептів страв та обрядовими піснями, а також повний весільний обряд із кількома десятками пісень зафіксував у слободі Олексіївка Бірюченського повіту священик Іван Снісарев [21, с. 73–97]. Це й звичай набирати воду з колодязя опівночі на Водохреща, і обливання дівчат на

Щедрий вечір, і волочіння колодки на Масницю парубками та одруженими жінками до вдови. Отець Іван, крім усього, подав і рецепти обрядових страв. Цікаво, що в Бірюченському повіті російські впливи зовсім не торкнулися календарних звичаїв, ні обрядового фольклору. Цей рукопис має надзвичайну цінність і з погляду чистоти українських традицій, яка мало де зберігається на пограничних територіях.

Багатий українознавчий матеріал містить рукопис етнографа Миколи Івановича Второва «Описание, относящееся до Воронежской губернии» [21, с. 102–131]. М. Второв описав буденний і святковий одяг чоловіків, жінок та дівчат, даючи народні номінації всім його елементам.

Місцеву говірку українців Валуйського повіту (два віршовані діалоги: парубків та солдата з господинею [21, с. 143–148]) знаходимо в рукопису «Описание народной жизни и быта г. Валук и части онаго уезда Воронежской губернии» священника Петра Соколова [21, с. 134–157]. Відомості про антропологію, мову, домашній та громадський побут, світогляд українців є і в рукописі колезького асесора Єгора Андрійовича Переверзева «Этнографическое описание Воронежской губернии Каротоякского уезда 1849 года» [21, с. 300–310], і в рукописах Д. Дрінова «Краткое обозрение Бирюченского уезда» [21, с. 99–101] та священника Олександра Прозоровського «Этнографические сведения о жителях г. Богучар и уезда онаго» [21, с. 132–133] та ін. У коментарях знаходимо глибокий текстологічний аналіз історичних пісень, записаних Н. Вариводою «Да не спав я нічку» та «Ой годі нам журитися» [21, с. 350–351], разом з історією їх виникнення та порівнянням варіантів. Пісні розповідають про події, пов'язані з ліквідацією Запорозької Січі.

Про календарні й родинні обряди та звичаї, а також історію переселення, матеріальну культуру, збереженість фольклорної традиції українців **Башкортостану** дізнаємося з численних статей і монографії кандидата історичних наук, колишнього

директора уже, на жаль, не існуючої Уфимської філії Московського державного гуманітарного університету ім. М. Шолохова, наукового редактора двотомного проекту «Українці Башкирії» (т. 1, 2011 р.), доцента Василя Яковича Бабенка. Усі його праці ґрунтуються на архівних та експедиційних матеріалах. Із них дізнаємося, що українці Башкортостану аж до початку ХХІ ст. зберегли основні вірування і традиції, пов'язані з народним календарем, а також родинами, хрестинами, весіллям, похороном, поминанням померлих [1, с. 7–13; 2, с. 35–38]. Під час читання іноді складається враження, що йдеться про українців Волині, Поділля чи Середньої Наддніпрянщини (а саме звідти та ще з Південної України й переселялись у ХІХ ст. предки сучасних українців Башкирії). Що ж стосується збереженості та побутування фольклорної традиції, то В. Бабенко стверджує, що фольклор українців Башкортостану представлений практично всіма прозовими та пісненими жанрами – від казок, билин і голосінь до романсів та жартівливих пісень. Однак, якщо в 50–60-х роках ХХ ст. вони були в активному вжитку у народному побуті, то вже починаючи з 70–80-х функціонування їх почало згортатися, фольклор переходив у сферу пасивної пам'яті, зазнавав зовнішніх культурних впливів. Те ж саме стосується і родинної обрядовості [2, с. 38]. Останні статті стали істотним доповненням до фундаментальної монографії В. Бабенка «Украинцы Башкирской АССР: поведение малой этнической группы в полиэтнической среде» (Уфа, 1999), де описана не лише матеріальна культура (зокрема, одяг, житло, харчування), а й сімейний цикл обрядів і, що особливо цінно, простежено долучення до них іноетнічних елементів [3]. Самі матеріали вчений опублікував у виданнях «Песенный фольклор украинских переселенцев в Башкирии» (Київ, Уфа, 1995) та «Завези од мене поклон в Україну... Фольклор українців Башкортостану» (Уфа, 1999). Частина експедиційних записів (кулінарні рецепти) увійшла до збірника «Добрим людям на здоров'я: страви до українських традиційних календарно-об-

рядових свят» (Уфа, 2006), виданого з метою популяризації та відродження української культури в Башкортостані [4].

Значно виграє в плані наукового вивчення українська діаспора **Західного Сибіру**, адже там працює потужна школа науковців Сибірського регіонального вузівського центру фольклору та Омського державного історико-краєзнавчого музею, які здійснюють численні фольклорно-етнографічні експедиції, міжнародні та регіональні науково-практичні конференції, видають збірники краєзнавчих студій та польових матеріалів. Варто згадати публікації Т. Золотової, Т. Репіної, О. Сидорської, Т. Назарцевої, В. Реммлер, А. Трофимчук, Є. Фурсової, Ю. Єфремової, Н. Урсегової, О. Комракової, Н. Марченко, Н. Ушакової, Л. Васехи у низці наукових збірників: «Документ, музейний експонат, нарратив, письменный источник в культурном трансфере Сибирь – Украина» (Томськ, 2011), «Народная культура Сибири» (2009), «Сибирская деревня: история, современное состояние и перспективы развития» (Омськ, 2010), у часописах «Культура Сибири», «Известия Омского государственного краеведческого музея» та ін. На жаль, жодного з цих видань нам переглянути не пощастило.

Однак окремі матеріали й наукові студії дослідників Сибіру можна знайти й у збірниках доповідей Всеросійських конгресів фольклористів, а також у науковому альманасі «Традиционная культура», який видавав Державний Республіканський центр російського фольклору в Москві. Скажімо, у 46-му випуску цього альманаху (№ 2 за 2012 р.) окремий розділ присвячено українцям Сибіру (с. 49–83). І відкриває добірку з чотирьох статей дослідження кандидата історичних наук, вченого секретаря Сибірської філії Російського інституту культурології Тетяни Золотової «Святочные традиции сибирских украинцев» [10, с. 49–60], яка базується суто на експедиційних матеріалах 2002–2008 років, зібраних науковцями Сибірської філії Російського інституту культурології в Омській області (Калачинський, Одеський, Павлоградський, Полтавський,

Нововаршавський, Русько-Полянський, Тарський і Щербаккульський райони), а також у Цілинному районі Алтайського краю [10, с. 49]. Варто зауважити, що Тетяна Золотова – відома дослідниця календарних звичаїв та обрядів Сибіру, вона – автор монографії «Русские календарные праздники в Западной Сибири (конец XIX–XX вв.)» (Омськ, 2002), відомі також її статті, присвячені традиційній культурі українців Сибіру: «Традиция святочного ряжения у сибирских украинцев» (зб. «Этнография Алтая и сопредельных территорий», Барнаул, 2008, с. 114–118), «Сохранение традиционного украинского обряда “вождение Мэланки” на территории Омской области» («Народная культура Сибири: материалы XVII научного семинара-симпозиума Сибирского регионального вузовского центра по фольклору», Омськ, 2008, с. 243–247), «Крещенские традиции сибирских украинцев» («Народная культура Сибири: Материалы XVIII научного семинара-практикума Сибирского регионального вузовского центра по фольклору», Омськ, 2009, с. 227–234) та ін.

У статті «Святочные традиции сибирских украинцев» Тетяна Золотова вводить до наукового обігу цілу низку нових цікавих матеріалів, що стосуються календарної обрядовості нащадків українців, переселених на початку XX ст. з Полтавської, Чернігівської, Харківської, Таврійської, Херсонської, Волинської губерній та Галичини. Цікаво, що вихідці з різних регіонів зберегли свої локальні традиції аж до сьогодні, тож і досі в різних селах, де компактно проживають нащадки галичан, волиняків, полтавців і слобожан, обрядодії та ритуальні страви істотно відрізняються!

Важливо й те, що на кінець XX ст. серед українців Сибіру зберігалися такі архаїчні елементи календарних звичаїв та обрядів, які нині фіксують лише в окремих регіонах України, а то й зовсім зникли. До таких належить кликання Мороза на різдвяну вечерю, перестрибування через багаття в ніч перед Різдвом, яке здійснювали не лише парубки й дівчата, а навіть

діти [10, с. 50–54], маланкування та обхід ряджених (авторка досить докладно описала костюми ряджених персонажів та способи їх виготовлення) [10, с. 54–56], вірування в те, що вся вода в природі опівночі на Богоявлення освячується, звідси традиція набирати воду з колодязя в селах, де не було церков. Це робили опівночі або до сходу сонця [10, с. 57–58]. Така традиція фіксується і на Воронежчині, і на Кубані. Цікаві ритуальні дії пов'язані з проводом куті в день Богоявлення (куми чи родичі приходили до господарів і тричі стукали палицею в ріг хати, де на покуті стояла кутя, вигукуючи: «Пішла кутя із покутя!» – після чого господар закликав їх до хати [10, с. 58–59]. Т. Золотова зафіксувала і певні трансформації давніх звичаїв, зокрема, коли господар у Святий вечір (06.01) так само стукав тричі в ріг хати, кажучи: «Ісус Христос іде в дім!». А потім тричі стукав у двері зсередини хати, немов відповідаючи: «Ісус Христос, прошу Тебе до нас!» [10, с. 51]. Підсумовуючи сказане у статті, Т. Золотова зауважила, що в Західному Сибіру найкраще збереглися і найяскравіше представлені святочні традиції вихідців з Чернігівської, Полтавської та Харківської губерній [10, с. 60].

Автор іншої статті «Свадебный обрядовый комплекс украинцев Омской области» [19, с. 61–71] – пані Олеся Сидорська, художній керівник Державного Омського російського народного хору. Вона також відома в Росії та за її межами дослідниця українського весільного обряду (див., приміром, її статтю «Свадебные венки украинцев Омской области (по материалам фольклорно-этнографических экспедиций 2005–2009 гг.)», опубліковану в уже цитованих вище матеріалах XVIII наукового семінару-практикуму Сибірського регіонального вузівського центру фольклору «Народная культура Сибири», Омськ, 2009, с. 234–241). Вона – співупорядник (разом з Т. Репіною) збірника «Куды, доню, собырается?.. Свадебная обрядность украинских переселенцев Омского Прииртышья» (Омськ, 2007).

Стаття «Свадебный обрядовый комплекс украинцев Омской области», як і попередні, ґрунтується на експедиційних матеріалах 2005–2010 років. Автор зафіксувала близько 228 годин аудіозаписів фольклору, зокрема понад 700 зразків пісенної творчості, 43 локальних варіанти українського весілля! [19, с. 61]. Зібраний матеріал хронологічно відповідає періоду від 30-х років ХХ ст. до наших днів. У статті О. Сидорська подає уніфікований образ весільного обряду українців Омської області, що охоплює увесь предметний, персональний та акціональний коди, разом з багатою народною термінологією, яка має переважно архаїчний характер («дивень», «лежень», «дарник», «гребінь», «сова», «борона» (види ритуального печива), «литва» (поїзд молодого), «ворітня» (перейма у воротах), «переговórки», «перебрánки», «гúкати» (кликати на весілля), «богóвники» («набо́жники») – рушники на ікони, «свадьбóві» (весільні гості), «вечерíни», «покалáчини» тощо). Детально дослідила авторка і музичний код весілля, подала нотні ілюстрації основних наспівів із текстами пісень [19, с. 67–70].

Цікава стаття Юлії Єфремової «Традиции забоя скота в пищевой культуре украинцев Омского Прииртышья» [8, с. 71–76]. Вона стосується культури харчування українців Західного Сибіру і базується на матеріалах етнографічних експедицій Омської філії Інституту археології та етнографії РАН, здійснених у 2010 році, та на матеріалах Історичного архіву Омської області. Авторка зафіксувала і запровадила до наукового обігу унікальні явища: замовляння ножа, яке здійснює різник перед забиттям худобини, традицію кооперування кількох сімей з метою забезпечення свіжими м'ясними продуктами на тривалий період (три-чотири сім'ї різали свиней почергово, розділяючи на частини між собою) [8, с. 73]. Цікаві відомості про участь дітей в процесі обробки туші, про способи приготування м'ясних страв із свинини [8, с. 73–75].

Вражає стаття кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника відділу фольклору Інституту світової

літератури ім. М. Горького РАН Олени Міньонок «Украинское село Батама в Восточной Сибири и его “метрополия”: опыт сравнительной характеристики песенных репертуаров» [16, с. 76–83]. Її авторка, без перебільшення, здійснила справжній науковий подвиг! Здійснивши низку експедицій (2005, 2006, 2008 рр.) в с. Батама Зиминського району Іркутської області і записавши пісенний репертуар його мешканців, О. Міньонок вирішила з'ясувати збереженість традиції в тих українських селах, мешканці яких на початку ХХ ст. були переселені в Батаму. Наслідком пошукової архівної та експедиційної роботи стало встановлення т. зв. «метрополії» Батами. Нею виявились чотири села на Житомирщині – с. Кропивня і с. Гацківка Володар-Волинського району та с. Лісовщина і с. Лісобуда Коростенського району, де О. Міньонок побувала 2007, 2008 та 2009 роках. Історичну батьківщину мешканців с. Батама фольклористка виявила за репертуарним списком музичних зразків. Адже на Житомирщині нині існує чотири села з назвою Кропивня. Пісні с. Батами, як виявилось, відомі виконавицям с. Кропивня лише Володар-Волинського району [16, с. 79].

Записані пісні пані Олена дала прослухати мешканцям обох сіл (с. Батама і с. Кропивня). Реакція була різна: співачки с. Батама, які народились і все життя прожили в Сибіру, сприйняли їх як пісні своїх предків, назвавши с. Кропивню своєю батьківщиною [16, с. 80]. Натомість виконавиці із Кропивні підсміювалися з русизмів, які почули в текстах... О. Міньонок пояснює це тим, що корінним українцям, які залишилися на батьківщині, не так важливо було усвідомлення своєї національної ідентичності, як тим, які опинилися в чужому етнокультурному оточенні [16, с. 80–81]. І саме у зв'язку з цим, на думку О. Міньонок, по-різному збереглися традиції в обох селах: якщо у Кропивні досі побутують балади, історичні та ліричні протяжні пісні, то в Батамі цей репертуар уже втрачено, онуки переселенців засвоювали його вибірково, віддаючи перевагу ліричним, жартівливим і танцювальним пісням [16, с. 80–81].

Потребу самоідентифікації українців у іноетнічному середовищі О. Міньонок вважає причиною й того, що в с. Батама збереглися найархаїчніші елементи купальського обряду, у якому беруть участь практично всі мешканці села. До таких належать: купання в озері палаючого дерева (Марени), з наступним розриванням його на частини, з метою встановлення на грядках, переступання всіма мешканцями та перенесення дітей через багаття, розкладені на березі озера, задля очищення від хвороб [16, с. 82–83]. Автор констатує і наявність значної кількості купальських пісень при майже повній відсутності їх в українських селах.

Музично-пісенну традицію українців **Алтайського Краю** репрезентує репертуарно-методичний посібник для народних співочих колективів «Песенный фольклор украинских переселенцев Алтая», автор якого Ольга Семенівна Щербакова, кандидат педагогічних наук, доцент, викладач Алтайської державної академії культури і мистецтв, художній керівник фольклорного ансамблю «Узорье». Виникла ця книга як результат численних експедицій, здійснених у 1998–2012 роках студентами цього навчального закладу та учасниками ансамблю під керівництвом пані Ольги, а також Алтайською крайовою громадською організацією «Українське земляцтво на Алтаї». Долучився до справи і кандидат філософських наук, доцент Алтайської Державної педагогічної академії Вадим Фомін, який здійснив найперші експедиції в 1998–1999 роках [22, с. 4]. Географія записів також досить широка: Родінський, Славгородський, Суєтський, Табунський, Ключевський, Михайлівський, Топчихинський, Рубцовський, Романівський, Цілінний, Бурлінський, Хабаровський райони Алтайського краю.

Книга містить сто пісенних зразків, більшість з яких опубліковано вперше. Розшифровки текстів та нотації, здійснені студентами під керівництвом О. Щербакової та самою укладачкою. Пісні подано в російській транскрипції, в посторінкових примітках наведено правильне прочитання зро-

сійщених слів літературною українською мовою. Варто зазначити, що упорядниця дуже точно відобразила найтонші фонетичні нюанси діалектизмів, які збереглися до сьогодні. Такі точні записи могли зробити хіба що фахівці з української діалектології.

Збірник упорядкований за жанрово-тематичним принципом, тож і має відповідні розділи: «Календарні пісні» (15 колядок і щедрівок), «Весільні пісні» (8), «Колискові пісні» (7), «Необрядові ліричні пісні (любовні, сімейно-побутові, баладні)» (38), «Соціально-побутові пісні (воєнно-ліричні, рекрутські похідні)» (5), «Жартівливі й танцювальні пісні» (27). Сподіваємось, цей перелік пропорційно відображає частотність побутування пісень різних жанрів.

До наукового апарату збірника належать дві передмови, коментарі до пісень, список літератури та список фольклорно-етнографічних джерел (власне, географія записів), словник діалектизмів, покажчик виконавців, покажчик збирачів тощо. У передмові О. Щербакової подано історико-етнографічну характеристику українських переселенців Алтаю: історію переселення, мовні особливості, опис чоловічого та жіночого вбрання, докладний опис календарної та весільної обрядовості, характеристика пісенних жанрів [22, с. 6–19].

Що ж стосується самих пісень, уміщених тут, то цілком очевидно, що це – музична традиція Лівобережної України. Цікаво, що обрядові пісні (зокрема, весільні) мають переважно редукований характер, тобто виходять з ужитку. Ліричні ж навпаки – деколи зберігають повніші варіанти відомих на Україні зразків. Переважна більшість опублікованих пісень (особливо балади, рекрутські та жартівливі) мають оригінальний характер, лише незначна частина явно запозичені з радіоєфіру або належать до популярних українських пісень.

Збірка Ольги Щербакової має значну наукову, філологічну й музикознавчу цінність, – за опублікованими текстами легко простежити процес адаптації української мови в російськомов-

ному середовищі, крім того, навіть дотепер в мові пісень яскраво проступають діалектні риси Чернігівщини і Полтавщини.

Отже, навіть з огляду на таку мізерну кількість оглянутих матеріалів, можна підсумувати, що російські вчені – фольклористи, етнологи, етномузикологи, краєзнавці – проводять значну пошукову та дослідницьку роботу з вивчення традиційної культури українців практично в усіх осередках компактного їх проживання, від Башкортостану до Алтаю, і, безсумнівно, ця праця є вагомим внеском у світову україністику.

ПРИМІТКИ

¹ Авторка висловлює щире вдячність історика п. Анатолію Авраменку за надані консультації під час написання статті.

² Арканников Ф. Ф. Николаевская станица (Статистико-этнографическое описание). *Кубанский сборник*. Т. 1 / под ред. Е. Д. Фелицына. Екатеринодар, 1883; Арканников Ф. Ф. Город Темрюк. *СМОМПК*. Тифлис, 1884. Вып. 4. Отд. II.

³ Арканников Ф. Ф. Вода, исцеляющая недуги (рассказ, слышанный от казаков). *Кубанские областные ведомости*. 1879. № 25. 30 июня; Арканников Ф. Ф. Знахари и святоши среди простого народа. *Кавказ*. 1883. № 250. 6 ноября; Арканников Ф. Ф. Из области народных суеверий и предрассудков. *КОВ*. 1884. № 45. 17 ноября.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко В. Я. Календарные праздники и обряды украинцев Башкортостана: традиции и современность. *IV Кирилло-Мефодиевские чтения: Материалы Международной научно-практической конференции*. Уфа : Изд-во Уфимского филиала ФГБОУВПО «МГУ им. М. А. Шолохова», 2012. С. 7–13.

2. Бабенко В. Я., Пилипак М., Чернієнко Д. Українці в Башкортостані: історико-культурний досвід малої етнічної групи. *Народна творчість та етнологія*. 2019. № 5. С. 26–44.

3. Бабенко В. Я. Украинцы Башкирской ССР: поведение малой этнической группы в полиэтнической среде. Уфа, 1999. 260 с.

4. Добрим людям на здоров'я: страви для українських традиційних календарно-обрядових свят / упоряд. Василь Бабенко, Ольга Доброва-Лисенко. Уфа, 2006. 85 с.

5. Довженок Г. В. Аспекти сучасного побутування українського фольклору на Далекому Сході. *Фольклор українців поза межами України (збірник наукових статей)*. Київ, 1992. С. 156–176.

6. Довженок Г. В. За піснями на Далекий Схід: експедиційні нотатки. *Українська діаспора*. 1992. № 1. С. 54–63.

7. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Перевидання в Україні. Київ, 1994. С. 23–25.

8. Ефремова Ю. Н. Традиции забоя скота в пищевой культуре украинцев Омского Прииртышья. *Традиционная культура: Научный альманах*. Москва, 2012. № 2 (46). С. 71–76.

9. Жиганова С. А. Традиции и судьбы казаков станицы Вышестеблиевской по воспоминаниям ее коренной жительницы Марфы Степановны Черненко. *Фольклор и этнография народов Юга России и Северного Кавказа...* С. 289–298.

10. Золотова Т. Н. Святочные традиции сибирских украинцев. *Традиционная культура: Научный альманах*. Москва, 2012. № 2 (46). С. 49–60.

11. Зудин А. И. Свадебная обрядность станицы Некрасовской Усть-Лабинского района Краснодарского края. *Фольклор и этнография народов Юга России и Северного Кавказа...* С. 227–252.

12. Іваннікова Л. В. Він любив Україну і був її найвірнішим сином. *Слово і час*. 2018. № 6. С. 89–93.

13. Іваннікова Л. В. Історіограф української фольклористики Кубані. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 5. С. 87–102.

14. Іваннікова Л. В. Панорамна картина історії фольклористики та етнології Кубані: українознавчі аспекти. *Слов'янський світ*. 2017. Вип. 16. С. 278–289.

15. Матвеев О. В. Из истории этнографического краеведения на Кубани: Федор Фролович Арканников. *Фольклор и этнография народов Юга России и Северного Кавказа...* С. 133–160.

16. Минёнок Е. В. Украинское село Батама в Восточной Сибири и его «метрополия»: опыт сравнительной характеристики песенных репертуаров. *Традиционная культура: Научный альманах*. Москва, 2012. № 2 (46). С. 76–83.

17. Народні пісні українців Зеленого Клину в записах Василя Сокола / нотні транскрипції Лариси Лукашенко. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. 271 с.

18. Песенный фольклор украинских переселенцев в Башкирии / состав. вступ. ст. В. Я. Бабенко, Ф. Г. Ахатова. Киев : Музична Україна; Уфа, 1995. 240 с.

19. Сидорская О. Г. Свадебный обрядовый комплекс украинцев Омской области. *Традиционная культура : научный альманах*. Москва, 2012. № 2 (46). С. 61–71.

20. Фольклор и этнография народов Юга России и Северного Кавказа (к 70-летию Н. И. Бондаря) : научно-методические материалы / научн. ред., сост. О. В. Матвеев. Краснодар : Традиция, 2019. 400 с.

21. Фольклорно-этнографические материалы из архива Русского географического общества XIX века по Воронежской губернии / подготовка текстов и составление Т. Ф. Пуховой, А. А. Чернобаевой. Воронеж : Научная книга, 2012. Ч. 1. 382 с.

22. Щербакова О. С. Песенный фольклор украинских переселенцев Алтая : репертуарно-методическое пособие для народно-певческих коллективов. Барнаул : Алтай, 2013. 128 с.

REFERENCES

1. BABENKO, Vasiliy. Calendar Holidays and Rites of Ukrainians in Bashkortostan: Traditions and Modernity. *The Fourth Cyril and Methodius Readings: Materials of the International Theoretical and Practical Conference*. Ufa, Publishers of Ufa Subsidiary of the Federal State Budget Educational Institution of the Higher Vocational Training 'Mikhail Sholokhov Moscow State Humanitarian University', 2012, pp. 7–13 [in Russian].

2. BABENKO, Vasyly, Maksym PYLYPAK, Denys CHERNIYENKO. Ukrainians in Bashkortostan: Historical and Cultural Experience of a Small Ethnic Group. *Folk Art and Ethnology*, 2019, 5, 26–44 [in Ukrainian].

3. BABENKO, Vasiliy. *Ukrainians of the Bashkiria SSR: Behaviour of a Small Ethnic Group in a Polyethnic Environment*. Ufa, 1999, 260 pp. [in Russian].

4. BABENKO, Vasyly, Olha DOBROVA-LYSENKO, compilers. *To Good People for Health: Dishes for Ukrainian Traditional Calendar-Ritual Holidays*. Ufa, 2006, 85 pp. [in Ukrainian].

5. DOVZHENOK, Halyna. The Aspects of Contemporary Existence of Ukrainian Folklore in the Far East. *Folklore of Ukrainians Outside Ukraine (Collected Scientific Papers)*. Kyiv, 1992, pp. 156–176 [in Ukrainian].
6. DOVZHENOK, Halyna. To the Far East for Songs: Expeditionary Notes. *Ukrainian Diaspora*, 1992, 1, 54–63 [in Ukrainian].
7. KUBIYOVYCH, Volodymyr, Zenon KUZELIA, editors-in-chief. *Encyclopedia of Ukraine. General Part*. Re-edition in Ukraine. Kyiv, 1994, pp. 23–25 [in Ukrainian].
8. EFREMOVA, Julia. Slaughter Traditions in the Food Culture of Ukrainians of Omsk Irtysh Side. *Traditional Culture: Scientific Miscellany*. Moscow, 2012, 2 (46), 71–76 [in Russian].
9. ZHIGANOVA, Svetlana. Traditions and Destinies of the Cossacks of a Stanitsa Vyshestebliyevskaya According to the Reminiscences of Its Native Marfa Stepanovna Chernenko. In: MATVEEV, Oleg, scientific ed., compiler. *Folklore and Ethnography of the People of the South of Russia and the Northern Caucasus (On the Occasion of the 70th Anniversary of N. I. Bondar Birthday): Theoretical and Methodological Materials*. Krasnodar: Traditsiya, 2019, pp. 289–298 [in Russian].
10. ZOLOTOVA, Tatiana. Christmas Traditions of Siberian Ukrainians. *Traditional Culture: Scientific Miscellany*. Moscow, 2012, 2 (46), 49–60 [in Russian].
11. ZUDIN, Anton. Wedding ceremonial rites of the Stanitsa Nekrasovskaya of Ust-Labinsk District of Krasnodar Krai. *Folklore and Ethnography of the People of the South of Russia and the Northern Caucasus (On the Occasion of the 70th Anniversary of N. I. Bondar Birthday): Theoretical and Methodological Materials*. Krasnodar: Traditsiya, 2019, pp. 227–252 [in Russian].
12. IVANNIKOVA, Liudmyla. He Has Loved Ukraine and Been Its the Most Faithful Son. *Word and Time*, 2018, 6, 89–93 [in Ukrainian].
13. IVANNIKOVA, Liudmyla. Historiographer of Ukrainian Folkloristics of Kuban. *Folk Art and Ethnology*, 2018, 5, 87–102 [in Ukrainian].
14. IVANNIKOVA, Liudmyla. Panoramic Picture of the History of Kuban Folkloristics and Ethnography: Ukrainian Studies Aspects. *Slavic Word*, 2017, 16, 278–289 [in Ukrainian].
15. MATVEEV, Oleg. From the History of Ethnographic Local History in Kuban: Fedor Frolovich Arkannikov. *Folklore and Ethnography of the People of the South of Russia and the Northern Caucasus (On the Occasion of the 70th Anniversary of N. I. Bondar Birthday): Theoretical and Methodological Materials*. Krasnodar: Traditsiya, 2019, pp. 133–160 [in Russian].

16. MINIONOK, Elena. Ukrainian Village of Batama in Eastern Siberia and Its 'Centre': Experience of the Comparative Characteristic of Song Repertoires. *Traditional Culture: Scientific Miscellany*. Moscow, 2012, 2 (46), 76–83 [in Russian].
17. ANON. *Folk Songs of the Ukrainians of Green Ukraine in the Records of Vasyl Sokil*. Music transcriptions by Larysa Lukashenko. Lviv: NASU Institute of Ethnology, 1999, 271 pp. [in Ukrainian].
18. BABENKO, Vasiliy, Farida AKHATOVA, compilers. *Song Folklore of Ukrainian Resettlers in Bashkiria*. Kiev: Muzychna Ukrayina; Ufa, 1995, 240 pp. [in Russian].
19. SIDORSKAYA, Olesia. Wedding Ceremonial Complex of Ukrainians of the Omsk region. *Traditional Culture: Scientific Miscellany*. Moscow, 2012, 2 (46), 61–71 [in Russian].
20. MATVEEV, Oleg, scientific ed., compiler. *Folklore and Ethnography of the People of the South of Russia and the Northern Caucasus (On the Occasion of the 70th Anniversary of N. I. Bondar Birthday): Theoretical and Methodological Materials*. Krasnodar: Traditsiya, 2019, 400 pp. [in Russian].
21. PUKHOVA, Tatiana, A. CHERNOBAEVA, compilers. *Folklore and Ethnographic Materials from the Archives of the Russian Geographical Society of the 19th Century According to Voronezh Governorate*. Part 1. Voronezh: Publishing-Polygraph Center 'Nauchnaya kniga', 2012, 382 pp. [in Russian].
22. SHCHERBAKOVA, Olga. *Song Folklore of Ukrainian Resettlers of Altai: Repertoire and Methodological Aid for Folk-Singing Groups*. Barnaul: Open Joint-Stock Company «Publishing-Polygraphic Enterprise "Altai"», 2013, 128 pp. [in Russian].

SUMMARY

One of the largest Ukrainian diasporas in the world lives on the territory of Russia. Some local centers still exist where one can record Ukrainian songs, rites and beliefs. A brief review of the studies of traditional culture of Ukrainians of Bashkortostan, Voronezh region, Kuban, Western Siberia, and Altai region is submitted in the paper. A collection of materials of the annual theoretical and practical conference 'The Results of Folklore-Ethnographic Studies of Ethnic Cultures of Kuban (Dikarev Readings)' (Issues 1–18, 1995–2017) is the richest source of the Ukrainian studies. It contains published works and investigations of the archival and scientific heritage of Ukrainian figures of Kuban, the papers on the histo-

ry of Folkloristics and Ethnography, the local history of Kuban and the Don region. Predominant majority of the articles is based on modern field records. The current folklore existence, oral history, material culture, folk medicine, folk knowledge, healing and military magic, Ukrainian elements in culture, everyday life and folklore of the Kuban and Don Cossacks are considered as the subject of many studies. The researches concerning calendar and family rites and customs, world-view concepts and beliefs, mythology, demonology are based on the Ukrainian material. One also can find information about Ukrainians of Kuban and their investigators in a scientific collection in honour of the professor M. I. Bondar 'Folklore and Ethnography of the People of the South of Russia and the North Caucasus' (Krasnodar, 2019). The papers about Mykola Bondar himself as the organizer and head of the annual Kuban comprehensive folklore and ethnographic expedition as well as the founder of the archives of the audio- and video records are published here. The main scientific achievements of the folklorist are characterized, the scope of his scientific interests is described. It includes folklore, oral history and ethnography of Kuban and the Caucasus people, calendar and family rites and customs of the Kuban Cossacks, semiotics of rites, rituals and folklore images, folk magic, medicine and world-view, etc. There is an interesting paper by A. Zudin in this edition. In fact, Ukrainian wedding, recorded in the village of line Cossacks, is represented. The article by S. Zhyganova is also very important. The fragments of an interview with M. Chernenko, a Cuban Cossack, whose family comes of the Zaporizhzhian Cossacks, are published. The narrator conveys ethnographic information in the historical and biographical contexts. The scientific work 'Folklore-Ethnographic Materials from the Archives of the Russian Geographical Society of the 19th Century from the Voronezh Governorate' (Voronezh, 2012), is noteworthy. Fourteen manuscripts from the archives of the RGS are published here for the first time. These are the records of the mid-nineteenth century. The author characterizes briefly the published manuscripts. These are the records of songs, fairy tales, charms, riddles, calendar and wedding ceremonies, world-view concepts, dialectal vocabulary.

One can learn about calendar and family rites and customs, preservation of folklore tradition of Ukrainians of Bashkortostan from numerous papers and monograph by V. Babenko. Folklore of the Ukrainians of Bashkortostan is represented by practically all prose and song genres.

However, it develops nowadays into the sphere of the passive memory suffering external cultural influences. The same is applied to rituals. The folklore of Ukrainians of Western Siberia is studied by a number of scholars. They organize expeditions and publish collections of field materials. Separate papers are presented in the scientific miscellany 'Traditional Culture'. The issue 2, 2012 contains the whole part dedicated to Ukrainians of Siberia. The authoress describes the works by T. Zolotova, O. Sydorska, Yu. Yefremova and O. Minionok. They are based solely on the field materials from Omsk region and Altai krai. T. Zolotova notes that the Christmas traditions of the people originating from Chernihiv, Poltava and Kharkiv provinces are best and most vividly presented in Western Siberia. O. Sydorska submits a unified image of the wedding ceremony of Ukrainians of the Omsk region, rich folk terminology, musical illustrations and lyrics. The paper by Yu. Yefremova concerns the food culture of Ukrainians in Western Siberia. The authoress has recorded unique traditions connected with the meat laying in. O. Minionok compares the preservation of the oral tradition in the Siberian village of Batama and in its 'parent state' – the village of Kropyvnia in Zhytomyr region.

Thus, ballades, historical and lyrical long-drawn songs still exist in Kropyvnia, while lyrical, humorous and dancing songs are preferred in Batama. At the same time archaic elements of the Kupala rite and a considerable number of Kupala songs are preserved in the village of Batama. Musical and song tradition of Ukrainians of the Altai krai is represented by the collection of O. Shcherbakova 'Song Folklore of Ukrainian Resettlers of Altai'. The book contains one hundred song samples, most of which are published for the first time. The compiler reflects the subtle nuances of the phonetic dialects that have remained till the present day, very accurately. The collection is organized by genre-thematic principle. The published songs are predominantly original.

Thus, Russian scientists carry out considerable research work practically in all centers of the compact settlements of Ukrainians, and this work is a significant contribution to world Ukrainian studies.

Keywords: Folkloristics history, regional studies of folklore, Ukrainian studies, Ukrainian diaspora in Russia, calendar customs and rites.